

Peter Vodopivec

O ODNOSU IGORJA ROSINE DO POVOJNE POLITIČNE STVARNOSTI V POROČILIH SODELAVCEV UDV

»Ja, to so bili časi, v katerih sem požrtvovalno delal in organiziral po terenu razna društva v sklopu SKS«, naj bi dejal dr. Igor Rosina konec leta 1959 v pogovoru v gostišču Pri Dalmatincu v Mariboru, ko se je spominjal svojega dela v Slovenski kmetijski stranki, bližnjemu znancu, sodelavcu Uprave državne varnosti, in dodal: »Jaz sem se takrat formiral in svojega stališča nisem spremenil. V meni je še vedno tisto, kar je bilo in nisem kapitulant...Moji nekdanji nazori so še vedno globoko zakoreninjeni v meni in se jih tudi ne bom otresel...«⁵⁵³

Policijska poročila in dosjeji seveda niso zelo zanesljivo zgodovinsko gradivo, saj so polni ne le pravopisnih, temveč tudi stvarnih netočnosti ter protislovij, izkrivljanj in stereotipnih, politično-ideoloških, z osebnim odnosom do opazovanja obremenjenih komentarjev poročevalcev. Britanski zgodovinar Timothy Garton Ash je sicer, ko je v devetdesetih letih preteklega stoletja v Berlinu pregledoval svoj v času mladostnega študija v Vzhodni Nemčiji nastali dosje vzhodnonemškega Ministrstva državne varnosti (Stasi), nekoliko cinično pripomnil, da bi bil njegov dosje kljub številnim napakam in »paranoičnim razlagam« lahko

553 SI AS 1931, OD 977, Rosina dr. Igor, str. 73. Poročilo o pogovoru sodelavca UDV »Džonija« z Igorjem Rosino dne 10. 12. 1959.

boljša spodbuda spominu kot »Proustove magdalenice«,⁵⁵⁴ avstralski novinar in v mladih letih komunistični aktivist Mark Aarons pa je bil po ogledu družinskega dosjeja v arhivu avstralske varnostnoobveščevalne službe celo mnenja, da so družinski dosjeji, čeprav je v njih mnogo »nepomembne nesnage« in napak, izčrpana poročila o »naših življenjih«. ⁵⁵⁵ Tega za Rosinov dosje v arhivu slovenske Uprave državne varnosti nikakor ne bi mogli reči, saj je preveč fragmentaren, površen in nekonsistenten, da bi bil lahko trdnejša opora pri rekonstrukciji njegovih povojnih stisk, razočaranj, morebitnih političnih pričakovanj in načrtov ali celo njegovega povojnega življenja in povojnega življenja njegove družine. Vseeno pa v njem shranjena poročila, ki so jih na osnovi pisnih in ustnih informacij zdaj bolj zdaj manj naklonjenih Rosinovih sodelavcev in znancev ali na temelju pogovorov z Rosino pisali policijski uslužbenci in zaupniki, jasno razkrivajo, da je ostajal Rosina tudi po tem, ko mu je bilo onemogočeno odvetniško delo, zvest svojim predvojnimi in medvojnimi političnim nazorom in nespravljivo kritičen do enopartijskega sistema in komunistične politike in je tudi, ko se je zavedal, da ga UDV nadzira, presenetljivo odkrito in prostodušno govoril o svojem »načelnem nestrinjanju z marksizmom in komunističnim režimom«.

Oktober 1951 je tako v pogovoru s častnikoma UDV na vprašanje, »zakaj se je kot bivši naprednjak in partizan obrnil proti ljudski oblasti«, brez obotavljanja odgovoril, da se kot »demokrat-individualist« in »pristaš večstrankarskega sistema«, ki omogoča, da »stranka v opoziciji kontrolira delo vlade«, ne strinja »z marksizmom in z režimom v Jugoslaviji«. V napetih razmerah, v katerih se je znašla Jugoslavija po sporu s Sovjetsko zvezo, naj bi sicer jugoslovanski režim podpiral, saj naj bi, kot je dejal, »v sedanji situaciji« vsaka sprememba »pomenila padec vojaške in politične moči Jugoslavije in s tem tudi njenega ugleda v svetu«, zaradi česar vse tiste ljudi, ki »drugače gledajo na situacijo« in celo »pričakujejo padec sprememb ali celo padec režima«, »smatra za nerazgledane in otročje«. Toda v isti sapi je (kot so poročali tudi zaupniki UDV) po jugoslovanskem prelomu z Moskvo pričakoval, da bo v Jugoslaviji prišlo do daljnosežnejših sprememb in, če že ne do večstrankarstva, pa vsaj do odločitve za pot, »po kateri bi se prišlo do istega cilja«. Bil naj bi tudi mnenja, da se po »napakah, ki so se dogajale med vojno in prva leta po osvoboditvi«, razmere v Jugoslaviji popravljajo, in odkrito zadovoljen, da »smo odstopili od kopiranja ruskega sistema«. Razumel naj bi, da se gre v »revoluciji bolj na ostrino... in večkrat predaleč«, toda v Sloveniji naj bi šli po njegovem mnenju bolj na ostrino kot v drugih jugoslovanskih republikah, saj naj bi na Hrvaškem dobil »vsakdo advokaturu« in tudi »versko vprašanje naj bi se ne postavljalo« s takšno ostrino kot v Sloveniji. Prepričan je bil, da se mu je

554 Ash, *Dosje*, str. 17, 34–36.

555 Aarons, *The Family File*, str. XI.

z odvzemom advokature zgodila velika krivica, a hkrati dodal, da iz prizadetosti »ali katerega drugega vzroka« ni storil nič protizakonitega »ali kaj drugega, kar ne bi bilo v skladu z današnjim režimom«. Zasliševalca sta poskušala Rosino pridobiti za sodelovanje in sta ga med drugim vprašala, kaj o razmerah »mislijo ljudje iz njegove družbe«, na kar je odločno odgovoril, da tega ni pripravljen povedati, ker ne počnejo nič »protizakonitega« in bi to dojemal kot »špiclanje«, kar pa »se upira« njegovemu značaju in v vzgoji«. Če je od sodelovanja z UDV odvisna advokatura, ki so mu jo leta 1947 »odvzeli« in za katero se je prav leta 1951 ponovno potegoval, pa raje »ostane brez advokature,« kakor da bi postal informator policije«. ⁵⁵⁶

Rosina ni skrival, da ga je odvzem advokature leta 1947 močno prizadel in da je z uradniškimi delom v podjetju Konstruktor nezadovoljen, toda v isti sapi – kot je julija 1951 zapisal v pismu neimenovanemu naslovniku – tudi ni bil pripravljen na obnovitev advokature za vsako ceno. V UDV so menili, da je pismo, napisano 19. julija 1951 in naslovljeno z »dragi« ter podpisano z Igor, Rosina prejel in ne odposlal, toda iz vsebine pisma je jasno, da je bil Rosina pisec, naslovnik pa Makso Šnuderl. Rosina in Šnuderl sta bila, kot so poročali sodelavci UDV, do Nagodetovega procesa v tesnih prijateljskih stikih, ob Nagodetovem procesu, ko je Šnuderl v *Slovenskem poročevalcu* objavil članek, v katerem je Nagodetov proces označil za obračun z meščanskim liberalizmom in za svarilo političnim omahljivcem, pa sta se po burnih Rosinovih očitkih o Šnuderlovi nenačelnosti in dvoiličnosti razšla. Rosina naj bi Šnuderlu po poročilu sodelavca UDV zameril tudi njegove v osebni pogovoru izrečene kritike na račun voditelja srbskih kmetijcev Dragoljuba Jovanovića, ki je šel po Rosinovih besedah »za svoje prepričanje v zapor«, in profesorja Pravne fakultete Borisa Furlana, na katerega naj bi Šnuderl med drugi meril s svojim omenjanjem meščanskega liberalizma. ⁵⁵⁷

Rosina je s svojim pismom odgovarjal na Šnuderlovo z dne 25. junija; v njem mu je Šnuderl očital pomanjkanje posluha za stvarnost in čas, »v katerem se uveljavljajo določene pravice«. »Vedno je bilo tako in povsod, da so gotova obdobja bila kakemu prizadevanju ugodna in gotova ne, ker so neki pojavi drugače odjeknili danes in drugače jutri,« je pisal. »Ti pa se postavljaš samo na togo pravno formulo in ne upoštevaš, da je povsod na svetu taka formula odraz političnih prilik in se krči in steza kakor železo v ognju ali v mrazu, kakršen je pač čas.« »In danes« naj bi bil, kot je ugotavljal Šnuderl, tak čas, ko »splošno govore vsi ljudje o povratku na staro, o kapitulaciji ljudske oblasti pred zapadno demokracijo, o priznavanju ne vem kakih napak« in »vodijo škofje procesije z zastavami brez

556 SI AS 1931, OD 977, str. 30–31. Poročilo o pogovoru kap. Špacapana in ppor. Klančarja z Igorjem Rosino z dne 19. 10. 1951.

557 SI AS 1931, OD 977, str. 15–16. Poročilo z dne 29. IX. 1949.

zvezde«, v takšnem ozračju »klerikalizma in reakcije« pa naj bi bili »odgovorni za splošno politiko (...) po svoji politični odgovornosti... dolžni biti previdni«.

To naj bi bil po Šnuderlu tudi glavni razlog, da so oblasti skupini mariborskih odvetnikov leta 1951 zavrnilo prošnje za vpis v »imenik advokatov«, saj so si ti »tovariši izbrali najslabši čas« in so s svojimi prošnjami ustvarili vtis »organizirane akcije«, kar naj bi jasno kazalo, kako slabo razumejo »ozko povezanost uporabe norme s splošno situacijo«. Sicer pa naj bi ga Rosina »v svojem govorjenju ob vsaki priliki neprestano lomil, a z ničemer v dejanjih dokazal, da se zaveda, kako je the first duty of any citizen to work for his country, ne pa od strani nergati«, medtem ko naj bi Šnuderl razumel patriotizem povsem drugače in naj bi ga zanimalo predvsem, »kdo je v tej dobi mogel storiti več za celoto in posamezne ljudi«. Rosini je še poočital, da se po odvzemu advokature ni pritožil na Vrhovno sodišče, čeprav mu je sam svetoval, naj to stori, »zdaj pa terja zadoščenje (...) (in) vrhu vsega (počenja to) še v najslabšem času«. ⁵⁵⁸

Rosina je v svojem odgovoru najprej zavrnil Šnuderlov očitek, da se po odvzemu advokature ni hotel »iz nekeke ošabnosti« pritožiti na Vrhovno sodišče, in mu sporočil, da je »svoj čas vložil pritožbo«, vendar je v njej istočasno izjavil, da ne glede na njen uspeh ali neuspeh ne bo več izvrševal advokature, ker je iz »tedanje sodne prakse« in odločbe, ki jo je prejel, razbral, da pod »okolnostmi«, ki so vladale, svobodna advokatura »ni bila mogoča«. Po njegovem mnenju bi morala biti »osnovna pravica in absolutna dolžnost obrambe«, da brani klienta na »bazi, ki si jo je ta izbral«, in to naj bi bil, razen če ni odvetnik neposredno prepričan o nasprotnem, temelj svobodne advokature. Ponovno vlogo za izvrševanje advokature naj bi tako vložil šele po »izjavah merodajnih faktorjev o demokratizaciji« in po tem, ko so ti povojna gledanja na »pravice obrambe« označili za posledico vpliva »kominforma«, morebitna zavrnitev njegove prošnje pa bo zanj samo dokaz, da za svobodno advokaturu še ni možnosti.

Hkrati je Šnuderlu odgovarjal, da se zelo moti, ko »misli, da je mogoče vse opravičiti z računom s politično stvarnostjo«, saj se, kot je zapisal, ko gre za stvar vesti – ta »moralni imperativ evropskega človeka« – račun ne izide. Z verzom rimskega pesnika Marka Aneja Lukana »Vitrix causa Diis placuit sed victa Catoni« (»Bogovi so bili naklonjeni zmagoviti strani, Kato pa premagani«) je spomnil na Prešernovo kritiko »uskoštva« Stanka Vraza v epigramu Narobe Katon in ugotavljal, da je treba slediti Prešernovemu zgledu, lastnemu prepričanju in lastni vesti. ⁵⁵⁹ To naj bi bila tudi edina prava »the first duty of the citizen«

558 Kopijo Šnuderlovega pisma Rosini z dne 25. 6. 1951 mi je ljubeznivo posredoval njegov sin prof. dr. Andrej Rosina, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

559 Prešernov epigram Narobe Katon se glasi: »Od drugih manjši in časten manj rod je slovenski, lakota d'narja, časti vleče pisarja drugam, Vitrix causa Diis placuit sed victa Catoni, Stanko, Slovencov vskok,

in na ta način naj bi se »najbolje služilo domovini«. Pri vprašanju pravic odvetniške obrambe naj bi tako ravnal sam in Šnuderlov »očitek o nepoznavanju politične stvarnosti« naj bi mu bil »le poklon«. Sicer pa naj bi se s Šnuderlom ob tem vprašanju razšla že v Rogu, ko naj bi Šnuderl »zagovarjal osnutek zakona o vojnih zločinih po izključno objektivnih momentih krivdne odgovornosti ne glede na individualno krivdo«, medtem ko je Rosina nasprotoval vpisovanju prisilno mobiliziranih oseb na »zločinske karte« ne glede na njihova dejansko storjena dejanja. Ob koncu pisma je zavrnil Šnuderlove očitke, da je politični analfabet, in dodal, da »gleda pozitivno na razvoj progresivne demokratizacije našega življenja«. ⁵⁶⁰

Rosino so v OZNI in UDV, kot se je temu reklo, spremljali vse od leta 1945, toda ohranjena poročila policijskih zaupnikov za prva leta po vojni so izrazito protislovna, saj so policijski sodelavci na eni strani poročali, da je bil neprikrito nezadovoljen s političnimi razmerami in kritičen do komunističnih oblasti, vendar pasiven in previden, na drugi pa govorili in pisali o njegovih kritičnih javnih izjavah in nastopih, njegovem domnevnem povezovanju s somišljeniki in celo ambicijah, da bi ustanovil opozicijsko stranko in se postavil na čelo »naprednih ljudi v Mariboru«. Sodelavec v podjetju Konstruktor je Rosino v začetku leta 1949 precej politično nevtravno označil za nacionalno občutljivega socialista, vendar tudi individualista, ki v razgovorih poudarja »človeka kot osebo in ne maso« in se zavzema za socialne pravice »poedincev«, pri tem pa odobrava reforme in »družabni red nove Jugoslavije«. ⁵⁶¹ Rosina naj bi po prelomu jugoslovanskih komunistov s Sovjetsko zvezo tudi po poročilih drugih zaupnikov UDV podpiral politiko jugoslovanskega vrha in Tita in upal na daljnosežnejše spremembe, če ne celo na Titovo opredelitev za demokratični socializem, pri tem pa naj bi že februarja leta 1949 realistično izjavljal, da na Angleže in Američane ni računati, saj jim je »vseeno kaj dela Tito doma, poglavitno jim je, da jim Tito koristi v borbi proti boljševizmu«. ⁵⁶² Toda že leto pozneje naj bi si zaradi gospodarskih težav, vsesplošnega pomanjkanja ter kmečkega in delavskega nezadovoljstva skupaj z nekaterimi somišljeniki politične spremembe kratko obetal od volitev v zvezno skupščino marca 1950.

Vraz si narobe Katón.« (Aškerc, ur., *Prešernove poezije*, str. 140). Verzi so bili prvič objavljeni v Prešernovih Poezijah 1847, ni pa ugotovljeno, kdaj jih je Prešern napisal. Prešern v epigramu primerja Vraza s »pravim« Katom (Katom mlajšim, 95–46 pr. n. št.), znanim po osebni integriteti, kljubovalnosti in špartanskem načinu življenja. Kato mlajši je bil nasprotnik prvega triumvirata in Cezarja in privrženec republike, ki je raje napravil samomor, kot se predal Cezarju (Krakar, Hrvaška in slovenska literarna zgodovina, str. 278).

560 SI AS 1931, OD 977, str. 28–29. Pismo Igorja Rosine Maksu Šnuderlu mi je posredoval tudi prof. dr. Andrej Rosina.

561 SI AS 1931, OD 977, str. 17.

562 SI AS 1931, OD 977, str. 15.

»Vidnejši predstavniki« predvojnih političnih skupin v Mariboru, med njimi tudi Rosina, naj bi bili sicer po poročilih zaupnikov UDV pred volitvami leta 1950 mnenja, da te kratkoročno ne bodo »vplivale na notranje politični položaj«, saj naj bi bile že vnaprej »narejene«. »Opozicija« naj bi pač ne imela nobene »garancije«, da bodo »volilni rezultati v skladu z oddanimi glasovi«, in naj bi zato, kot naj bi ugotavljali njeni mariborski »voditelji«, tudi ne bilo smiselno, da bi »oficialno izdala kake parole«. Na neuspeh pa naj bi bila vnaprej obsojena tudi volilna abstinenca, saj naj bi bilo vseeno, kam volivci »vržejo kroglico«, ker jih bodo tako ali tako »presipali«. Vseeno naj bi bili Rosina in njegovi domnevni somišljeniki prepričani, da bo velika večina volivcev ne samo na deželi, temveč tudi v »delavskih krogih« vrgla kroglico v »črno skrinjico« in bo »izid volitev za partijo porazen«; ta bo tako na osnovi dejanskih volilnih rezultatov dobila »jasno sliko o pravem razpoloženju med ljudstvom«, četudi je ne bo razkrila javnosti. Kako se bo »partija« odzvala na porazne volilne rezultate, bo odvisno od »mednarodnega položaja« in naj bi ne bilo mogoče napovedati. Rosina naj bi sicer, kot je sporočal sodelavec UDV, pravilno ugotavljal, da »sedež prepričanega in utemeljenega nezadovoljstva ni na deželi«, četudi tam »bolj ostro in jasno zabavljajo«, temveč v mestih in delavskih centrih. Toda po volitvah naj bi bil podobno kot drugi mariborski »inteligenti« prepričan, da so volivci na deželi »volili v črno« in na ta način pokazali »nezadovoljstvo s sedanjo oblastjo«, kar naj bi kazalo, kako prav je imel Lenin, ko je dejal, da se »revolucija ne more zmagovito dokončati, če ne pridobi kmeta«.⁵⁶³

Po poročilu sodelavca UDV, ki je bil spomladi leta 1955 na povabilo Rosinove žene na »običajnem večernem razgovoru« pri Rosinovich, naj bi bil Rosina, potem ko je dobil novo delovno mesto pri Mestnem ljudskem odboru v Mariboru, precej manj zgovoren, hkrati pa bolj »zamišljen in razmišljen« kot dotlej ter skeptičen in nepripravljen govoriti o načrtih za prihodnost. Delo na Mestnem ljudskem odboru naj bi bilo po njegovih besedah povsem drugačno kot delo pri Konstruktorju, kjer je vse reševal po zakonitih predpisih, medtem ko naj bi bilo v mestni upravi to nemogoče, saj naj bi v tej ne odločali zakoni, temveč partijska pripadnost obravnavanih oseb, njihovi zaščitniki in politične intervencije. V letih 1954/55 naj bi ga navduševal Djilas, ki »je prvi uspel v imenu opozicije in zdrave pameti dvigniti svoj glas proti ponesrečenemu poskusu, da bi jugoslovanske narode za trajno pognali v komunistično tiranijo«. Djilas naj bi imel po njegovem mnenju mnogo simpatizerjev tudi med komunisti, čeprav ti tega ne upajo »javno pokazati«. Rosina naj bi zato posebej obžaloval »žalostno vlogo« neimenovanih opozicijskih sil, ki si Djilasa niso upale podpreti in so se na ta na-

⁵⁶³ SI AS 1931, OD 977, str. 22–26.

Izvleček iz osebnega dosijeja - 977

ROSINA dr. Igor, roj. 7/10-1900 v Ljutomeru.

Navedeni je bil v bivši Jugoslaviji vodilni član Slovenske kmečke stranke (SKS). V času okupacije je bil proti koncu vojne v partizanih. Po osvoboditvi je bil zaposlen v raznih pravniških službah. Sedaj živi v Mariboru. Politično je še vedno starega mišljenja. Rad bi bil vodja kakšne opozicijske skupine vendar je za to preboječ. Kakšnih posebnih ukrepov proti njemu ni bilo, razen, da je bil pod kontrolo.

Materijal je od leta 1945 do 1965.

Izvleček iz osebnega dosjeja Igorja Rosine iz arhiva slovenske Uprave državne varnosti (SI AS 1931, OD 977. Posnel: Jure Gašparič)

čin izkazale za »nezrele za borbo proti režimu in za prevzem oblasti«. »Ko bi bila opozicija malo bolj zavedna in organizirana, bi morala povsod prirejati manifestacije za Djilasa« in se zavzemati za pošiljanje dopisnic iz vseh krajev Jugoslavije z izjavami, da ga ljudje podpirajo in se solidarizirajo z njim, naj bi izjavil.⁵⁶⁴

Sicer pa naj bi bil Rosina sredi petdesetih let skrajno črnogled tudi kar zadeva mednarodne razmere, saj naj bi bil prepričan, da se ZDA pripravljajo na vojno proti »boljševizmu«, ki se lahko razvije v pravo nuklearno katastrofo. Če so mu nekateri sodelavci UDV očitali anglofilstvo, je iz poročil drugih razvidno, da je bil tudi do ZDA in zahodnih voditeljev (zlasti do de Gaulla v Franciji) nadvse kritičen. Kar zadeva Jugoslavijo, naj bi bil leta 1955 mnenja, da je Centralni komite ZKJ, »četudi glede tega verjetno ne vlada popolnoma soglasje«, »idejno in po čustvovanju« še naprej tesneje povezan z Moskvo kakor z Zahodom, v zvezi z madžarskimi dogodki leto pozneje pa naj bi dejal, da ti na eni strani kažejo, kako prav je bilo, da je Jugoslavija leta 1948 odstopila od stalinističnih metod (pri čemer naj bi po njegovem prepričanju Tito tedaj tudi ne imel druge izbire), medtem ko na drugi strani kažejo, kako »vse teorije marksizma in komunizma niso rešile vprašanja osebne svobode«.⁵⁶⁵

Da je marksizem kot znanstveni nauk zastarel in kot teorija izgubil na veljavi, je prijateljem in znancem, med katerimi so bili sodelavci UDV, očitno bolj ali

564 SI AS 1931, OD 977, str. 45–47, Center Uprave drž. varnosti Maribor 9. 4. 1955.

565 SI AS 1931, OD 977, str. 51, 53, Poročili sodelavcev Džonija in Vojka 13. in 17. 11. 1956.

manj odkrito govoril tudi v naslednjih letih. V spremenjenih razmerah naj bi se po njegovem mnenju jasno pokazalo, kako ni res, da lahko »edino proletarijat organizira in izvede proletarsko ali socialno revolucijo«, saj naj bi bila tudi socialistična gibanja v zahodnem svetu močna in naj bi že marsikaj izbojevala in dosegla.⁵⁶⁶ Jugoslovanske komuniste je leta 1958 primerjal z Mahničem in predvojnimi štajerskimi klerikalci, ki naj bi tudi po vojni ostali tako ozki, kot so bili pred vojno. Kar zadeva jugoslovansko zunanjo politiko, naj bi leto pozneje sicer menil, da bo v Jugoslaviji vse v redu, dokler bo živel Tito in bo Jugoslavija pod Titovim vodstvom vztrajala pri politiki »aktivne koeksistence«, toda glede demokracije naj bi bilo tudi jasno, da je v Jugoslaviji ni in je celo vedno manj. Vse govoričenje o samoupravljanju naj bi bilo brez vsake osnove, saj o tem, kar se dejansko dogaja in zgodi, ne odločajo niti delavski sveti niti organi družbenega upravljanja, temveč partijski komiteji v Ljubljani in Beogradu. Komunistični sistem naj bi po njegovih besedah, kot je konec leta 1959 poročal sodelavec UDV, ki se je z njim pogovarjal pri Rosinovi doma, hotel »v človeku streti vsako preudarno, samostojno misel« in ga »popolnoma podrediti«. »Gmotni temelji neodvisnosti so zemlja in denar«, v Jugoslaviji pa so produkcijska sredstva zvečine »podružbljena« in zemlja nacionalizirana.⁵⁶⁷

Posebej ogorčen naj bi bil nad kmetijsko politiko, ki naj bi – kot vse milijarde, ki jih oblast »meče v kmetijstvo« – v prvi vrsti težila k podreditvi kmeta in šele posredno k dvigu kmetijstva. »Če pogledam, kako danes delajo z našimi ubogimi kmeti, ko jih prisiljujejo v kooperacijo (tj. v zadružništvo) in hočejo iz njih narediti socialistične kmete, moram ugotoviti, da je bilo naše delo v predvojni Jugoslaviji veliko boljše«, naj bi konec leta 1959 dejal zaupniku UDV Džoniju. »Kmetje so imeli tedaj veselje do dela, danes pa tega veselja ni, odklonilno so razpoloženi do družbenega reda« in bi lahko postali pomembna socialna opora opozicije v Jugoslaviji, če »bi bila opozicija mogoča«. ⁵⁶⁸ Če bo v Jugoslaviji kdaj prišlo »do renesanse prave demokracije«, se bo morala opozicija zato opreti prav na kmeta, ki je »najbolj čutil vse krivice«, bil najbolj »odporen« in ostal »najbolj neokužen od komunizma«. ⁵⁶⁹ Rosina naj bi se za razmere na deželi in razpoloženje med kmeti tudi drugače živo zanimal, sam sebe pa naj bi označeval ne le za pristaša »prave demokracije« in nasprotnika socializma, kot so ga jugoslovanski

566 SI AS 1931, OD 977, str. 55. Poročilo sodelavca Džonija oktobra 1957.

567 SI AS 1931, OD 977, str. 75–78, prepis poročila o razgovoru z dr. Igorjem Rosino v Mariboru z dne 30. 12. 1959.

568 SI AS 1931, OD 977, str. 73. Poročilo o pogovoru sodelavca UDV Džonija z Igorjem Rosino z dne 10. 12. 1959. »Džoni« sicer ni bil vedno prepričan, da je bil Rosina v pogovoru z njim povsem odkrit, vendar je v poročilu 20. 5. 1960 omenil, da se z njim »zelo red razgovarja«, ker ga vneto poslušala. – SI AS 1931, OD 977, str. 82.

569 Kot v op. 566.

komunisti uvajali v Jugoslaviji, temveč tudi za privrženca »svobodnega kmečkega gibanja«.

Rosina naj bi v začetku leta 1962 v pogovoru o 22. kongresu komunistične partije Sovjetske zveze bližnjemu znancu – sodelavcu UDV – pritrnil, da so Rusi po kongresu, kar zadeva demokratizacijo, naredili »velik skok naprej«, vendar naj bi hkrati pripomnil, da je »Hruščov v času Stalinove ere brez posebnih pripomb izvrševal Stalinove ukaze, zdaj pa brezobzirno ruši kult osebnosti in razkrinkava Stalina«. Bil naj bi tudi mnenja, da se bodo z napovedanimi ustavnimi spremembami nadaljevali procesi demokratizacije v Jugoslaviji, kjer naj bi bile razmere že tako ali tako »veliko boljše kot v Rusiji«, kar pa naj bi imelo tudi negativne posledice, saj bo pri ljudeh krepilo zaupanje v komunistični režim. Toda že dober mesec pozneje naj bi bil v pogovoru z istim sodelavcem UDV precej bolj skeptičen in naj bi ugotavljal, da z novo jugoslovansko ustavo ne bo prišlo do sistemskih sprememb, saj ni računati, da bi komunisti odstopili od poddržavljanja proizvodnih sredstev in odvzemanja zemlje kmetom ter dopustili opozicijo in večstrankarski sistem. Glede gospodarskih razmer naj bi bil maja 1962 sploh močno črnogled in prepričan, da je jugoslovansko gospodarstvo v resni krizi in bo potrebno »veliko napora in ukrepov«, da se bo »gospodarstvo popravilo«. ⁵⁷⁰ Na vprašanje, ali bi, če bi »resnično uspela opozicija, to pomenilo tudi vrnitev k strankarskim bojem in zaostrenim odnosom«, s katerimi se je soočala bivša Jugoslavija, pa je odgovoril, da bi bila vrnitev v predvojno stanje v Jugoslaviji v drugi polovici 20. stoletja in po revoluciji »skoraj nemogoča«. »V bivši Jugoslaviji so bile res težave«, naj bi dejal. »Te težave so predvsem povzročali Srbi. Hrvatje so bili boljši in zmernejši in niso predstavljali posebnega problema«. Vseeno naj bi bil prepričan, da je v Jugoslaviji mogoče »najti način« in ustvariti sistem, v katerem bi bila kritika lahko »resnično plodonosna in efektivna«. V pogovoru naj bi med drugim pohvalil Tita, ki naj bi bil realen politik in naj bi bil, ker preprosto govori, priljubljen pri »ljudskih množicah«. Primerjal naj bi ga z Adenauerjem, ki naj bi bil prav tako zrel in preudaren politik in naj bi ga imeli Nemci radi. Povsem drugačno mnenje naj bi imel o Kardelju, o katerem naj bi dejal, da je učitelj, ki ne more iz svoje kože, in je nedostopen, zato pa pri ljudeh tudi nepriljubljen. Pri tem je bil očitno dobro obveščen, saj naj bi omenil, da Kardelja v zadnjem času (bilo je leta 1962) v Beogradu »žagajo«. ⁵⁷¹

Sodelavci UDV so pri poročanju o pogovorih z Rosino večkrat opozorili, da jim je Rosina povedal, kako ve, da ga UDV nadzira, konec pomladi leta 1962 pa je zaupniku UDV Džoniju, ki je uslužbenec UDV v Mariboru zvečine ustno, a v drugi polovici petdesetih let razmeroma redno obveščal o srečanjih z Rosino,

570 SI AS 1931, OD 977, str. 90, ustno poročilo sodelavca UDV Džonija z dne 6. 5. 1962.

571 SI AS 1931, OD 977, str. 92, ustno poročilo sodelavca UDV Džonija z dne 28. 5. 1962.

celo omenil, kako ve, da ga je državna varnost po vojni budno nadzorovala, in navedel konkretna dogodka, ob katerih se je prepričal, da je »zasledovan« in pod nadzorom.⁵⁷² Toda leta 1962 je zanimanje UDV za Rosino in krog njegovih naj bo resničnih, naj bo domnevnih somišljenikov že popuščalo. Leta 1963 naj bi v UDV prenehali z nadzorom privržencev predvojne Slovenske kmetijske stranke in spoznali, da nadaljnji nadzor ni več potreben, saj naj bi bilo »ugotovljeno, da opazovani med seboj niso tesno in sistematično sodelovali«, temveč so se »le občasno obiskovali ali pa sestajali«. Njihova dejavnost naj bi bila škodljiva le zato, ker so svoja mnenja širili med pristaši bivših strank in med kmeti, med katerimi naj bi imeli »res močan vpliv« in ustvarjali »nezdravo vzdušje«.⁵⁷³ Vseeno naj bi sodelavce, s katerimi so dotlej nadzirali bivše privržence SKS, obdržali in ti naj bi občasno še poročali o vedenju dotedanjih opazovancev. Sodelavec UDV, ki je Rosino obiskal leta 1963, je tako v poročilu omenil, kako ga je videl, da bere revijo *Perspektive*, drugi zaupnik UDV pa je dve leti pozneje poročal o Rosinovem nezaupanju v gospodarsko reformo in njegovem mnenju, da ljudje, ki so gospodarsko pripeljali državo »pred polom«, nimajo »moralne pravice, pa tudi ne strokovnih kvalifikacij, da bi krizo reševali«. »Kaj vraga čakajo s staro garnituro, zakaj je ne zamenjajo, saj je naredila že dovolj škode«, naj bi dejal. »Na vodstvo je treba postaviti druge, sposobne ljudi«.⁵⁷⁴

Makso Šnuderl je novembra 1945 v svojem dnevniku omenil, da je imel z Igorjem Rosino »hud političen spopad«. »On je star zanesenjak za neke fiktivne človečanske pravice,« je zapisal, »za realnosti v politiki pa nima občutka«.⁵⁷⁵ Slika Rosinovega odnosa do povojne politične stvarnosti, ki temelji na poročilih policijskih sodelavcev, je – kot že rečeno – neizogibno enostranska in nepopolna, toda v isti sapi vseeno nazorno kaže, da Rosina tudi v času neprikritih političnih pritiskov ni bil pripravljen odstopati od svojih predstav o svobodi govora, parlamentarni demokraciji, večstrankarstvu in človekovih pravicah ter od svojih pogledov na odgovornost odvetnika ali sodno ugotavljanje individualne krivde za storjena nezakonita dejanja in je o teh vprašanih ves čas glasno razmišljal in odkrito govoril. S sodobnega vidika je mogoče reči le, da je imel v svojem presojanju in ocenjevanju razmer v dveh desetletjih po drugi svetovni vojni, ko ga je nadzirala UDV, mnogo več posluha za »politično realnost«, kot so to ugotavljali njegovi znanci in sogovorniki, ki so se poskušali tej realnosti čim bolj prilagoditi.

572 Kot v op. 569.

573 SI AS 1931, OD 977, Rosina dr. Igor, str. 106–107, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, II. sektor, Ljubljana, Zadeva: Kontrola »Kmet«, zaključno poročilo 24. 1. 1964.

574 SI AS 1931, OD 977, str. 103, 111.

575 Šnuderl, *Dnevnik* 2, str. 472.